

AGNIESZKA SZYKUŁA-ŻYGAWSKA

Stowarzyszenie Historyków Sztuki Oddział w Lublinie

JAN GISGES

– NIEZNANY ARCHITEKT Z KRZESZOWA NAD SANEM

Najbardziej znanym spośród Gisgesów był działający w Ordynacji Zamojskiej a następnie w Sieniawie w latach 1771-1782 architekt Fryderyk Gisges¹. Badania Jerzego Kowalczyka dowiodły, że architekt podpisywał się imieniem Godfryd, co sugeruje jego morawskie pochodzenie. Jakub Sito doprecyzował, że nazwisko Gisges na Morawach brzmi Ebstein².

Przeprowadzona w ostatnich latach kwerenda archiwalna w XVIII-wiecznych księgach metrykalnych parafii Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Krzeszowie nad Sanem ujawniła przedstawiciela rodu Gisges, który podobnie jak Fryderyk był architektem. W latach 1784-1895 odnotowano Jana Gisgesa (pisany zamiennie Joannes Gisgies).

Był on w wymienionych latach mieszkańcem Krzeszowa Górnego. Z aktu małżeństwa można wywnioskować, że Jan Gisges był wyznania innego niż rzymskokatolickie i że urodził się około 1766 roku, w parafii innej niż krzeszowska.

Dnia 28 czerwca 1784 roku w krzeszowskiej parafii 26-letni Jan Gisges (niekatolik) wstąpił w związek małżeński z 20-letnią Teklą Bugalską (katoliczką). Świadcami

¹ Na temat Fryderyka Gisgesa pisali: J. K o w a l c z y k, *Architekci Zamojskich w okresie rokoka*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 4(1959), z. 3/4, s. 232; t e n ż e, *Architektura Zamościa w okresie rokoka*, [w:] *Zamość miasto idealne*, red. J. Kowalczyk, Lublin 1980, s. 125; t e n ż e, *Architektura sakralna między Wisłą a Bugiem w okresie późnego baroku*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny t. VI, Między wschodem a zachodem*, cz. 3, *Kultura artystyczna*, red. T. Chrzanowski, Lublin 1992, s. 61-62; S. J u r c z e n k a, *Późnobarokowe świątynie gródka Bedrychowskiego*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. VII, red. A. Betlej, P. Krasny, Kraków 2003, s. 99-112; P. K r a s n y, *Kilka uwag na temat twórczości Fryderyka Gisgesa*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. VII, red. A. Betlej, P. Krasny, Kraków 2003, s. 113-128; B. S a w a, *Zamojski ratusz w XVII-XVIII w.*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2010, nr 4, s. 74; P. K r a s n y, *Fabrica Ecclesiae Ruthenorum. Dzieje cerkwi w Szczepczeszynie i jej rozbudowy w latach 1777-1789*, Kraków 2010, s. 25.

² J. K o w a l c z y k, *Rezydencje późnobarokowe na Wołyniu*, „Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne” 2(2004), s. 53, przyp. 31. Ewa Lorentz, powołując się na zapisy źródłowe dotyczące kamienicy mansjonarskiej w Zamościu, podała, że Fryderyk Gisges jest autorem projektu tejże mansjonarii, wykonanego przed 1700 rokiem, a realizowanego w latach 1700-1702. Gdyby założyć, że jest to prawda, to w 1779 roku, kiedy został zatrudniony jako architekt na dworze Czartoryskich w Sieniawie, musiałby mieć około 100 lat. E. L o r e n t z, *Nieznany plan posiadłości inżyniera wojskowego Roberta von Nolte na przedpolu twierdzy Zamość*, „Archiwariusz Zamojski” 2005, s. 47.

tęgo sakramentu byli Walenty Grodzicki i Antoni Cieplichowicz³. W następnym roku, 9 września Jan Gisges oraz jego żona Tekla z Bugalskich, mieszkający w Krzeszowie Górnym, w domu nr 41, ochrztili córkę Mariannę⁴. W zapisach z 1795 roku podano, że „szlachetnie urodzony” Jan Gisges jest architektem oraz magistrem murarskim⁵.

Dzięki odnalezionemu dokumentowi (zaświadczeniu, łac. *attestatum*) możliwe jest podanie konkretnej pracy nieznanego dotychczas architekta – Jana Gisgesa. Wiadomo, że w latach 1792-1794 Jan Gisges „Mayster i Architekt Wszelkiej Budowli od Drzewa y Muru” pozostawał na usługach Jana Chryzostoma Gralińskiego, właściciela miejscowości Kopki (obecnie dzielnica Rudnika nad Sanem). W jego dobrach, w ówczesnej guberni Rzeszowskiej, najpierw zaprojektował, a następnie wznosił pałac. Zajął się również „Budowaniem na podmurowaniu porządnych Gumien, Spichlerzow, Austeryi etc”⁶.

Wybudowany według projektu Jana Gisgesa pałac w swym pierwotnym kształcie istniał do połowy XIX wieku. Obecny jego wygląd jest rezultatem przebudowy, przeprowadzonej w 2. połowie XIX i na początku XX stulecia⁷.

Jan Gisges zaprojektował dla Jana Chryzostoma Garlińskiego przypuszczalnie prosty, parterowy dwór o tradycyjnym układzie pomieszczeń. Przemawia za tym fakt, że kolejny właściciel, Ferdynand hrabia Hompesh podjął się jego przebudowy na rezydencję bardziej okazałą. Z czasu XVIII-wiecznej budowy zachowały się sklepienne piwnice⁸. Brak przekazów źródłowych uniemożliwia przeprowadzenie dokładniejszej analizy pierwotnego wyglądu budowli.

Poszukując innych dzieł Jana Gisgesa należy wziąć pod uwagę nieistniejący kościół w Rudniku nad Sanem, ufundowany również przez Jana Chryzostoma Grabińskiego około 1791 roku. Jego wygląd został uwieczniony na pocztówce z 1914 roku. Widać na niej drewnianą świątynię, wzniesioną na planie zbliżonym do krzyża greckiego, poprzedzoną węższym i niższym od nawy głównej przedsionkiem. Kościół przykrywał dach dwuspadowy. Na karcie pocztowej widoczna jest dobudowana do nawy przybudówka.

Z ksiąg metrykalnych parafii w Krzeszowie wiadomo, że Jan Gisges mieszkał w tym czasie nadal w Krzeszowie. Dnia 18 czerwca 1795 roku uczestniczył w sakramencie chrztu Małgorzaty, córki Michała Banaszaka i Agnieszki Paczosowej (sąsia-

³ Archiwum Parafialne w Krzeszowie (dalej cyt.: APK), Księga ślubów, 1784, brak pag.

⁴ APK, Księga urodzeń 1784-1826, s. 31. Chrzestnymi dziewczynki byli mieszkańcy Krzeszowa, Jan Lamborski i Agnieszka Banaszczakowa (s. 27).

⁵ Tamże.

⁶ Archiwum Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie, odpis *Attestatum* z dnia 4 listopada 1794 roku podpisany przez Jana Gralińskiego.

⁷ M. M i c h a ł o w i c z - K u b a l, *Zamki, dwory i pałace województwa podkarpackiego*, Krosno 2006, s. 281-282.

⁸ Panu Adamowi Tarnowskiemu, który podjął trud podniesienia dóbr rodowych z ruiny w jaką popadły podczas i po II wojnie światowej dziękuję za udzielenie informacji na temat XVIII-wiecznych relikwów pałaca.

dów Gisgesów, zamieszkałych w domu nr 39 w Krzeszowie⁹). Następnie 23 lipca tego roku był świadkiem podczas chrztu Michała, syna Antoniego Twardosyra i jego małżonki Katarzyny ze Zbydniowskich, zamieszkałych w domu nr 58 w Krzeszowie¹⁰.

W tymże roku (w styczniu i kwietniu) żona Jana Gisgesa, Tekla była świadkiem podczas chrztu Sebastiana Szalewicza (zam. w domu nr 114), a następnie Katarzyny Rudnickiej (zam. w domu nr 52, czyli w pobliżu miejsca zamieszkania Gisgesów)¹¹.

Jan Gisges, nazwany w księgach najpierw architektem, a następnie „magistrem murarskim”, nie był dotychczas znany w literaturze. Brakuje informacji na temat innych jego realizacji oraz pochodzenia.

Mariusz Czuba, opracowując dzieje drewnianego kościoła fundacji Zamoyskich w Krzeszowie nad Sanem, zasugerował, że obecność architekta Jana Gisgesa w Krzeszowie mogła mieć związek z pracami przy będącym fundacją Zamoyskich kościele w tej miejscowości. Zaznaczył jednak, że w latach 80. i 90. XVIII wieku kościół był już wybudowany i brakuje jakichkolwiek informacji dowodzących o pracy zawodowej przy nim Jana Gisgesa. Zasugerował natomiast pokrewieństwo Jana Gisgesa z jego rówieśnikiem, Fryderykiem, o którym wiadomo, że pozostawał w latach 80. na usługach Czartoryskich w Sieniawie¹². Do tych przypuszczeń przychyliła się autorka komunikatu.

Jan mógł przybyć do Krzeszowa z Sieniawy. Stąd realizował zamówienia, m.in. do położonego 10 km od Krzeszowa Rudnika.

Zebrałe informacje na temat architekta Jana Gisgesa rzucają światło na kwestię pokrewieństwa z uznanym w Ordynacji Zamojskiej architektem Fryderykiem oraz ewentualnego dziedziczenia zawodów w obrębie rodziny. Pozostaje mieć nadzieję, że wnikliwe badania archiwalne umożliwią ustalenie pochodzenia nieznanego dotychczas w literaturze Jana Gisgesa.

⁹ APK, Księga urodzeń 1784-1826, s. 30.

¹⁰ Tamże, s. 31.

¹¹ Tamże, s. 29.

¹² M. C z u b a, *Architektura drewnianego kościoła Fundacji Antoniny z Zahorowskich Zamojskiej w Krzeszowie*, [w:] *Kościół parafialny w Krzeszowie na Podkarpaciu skarbnicą sztuki sakralnej*, red. S. Kłosowski, Materiały z sesji naukowej 20.09.2010 w Krzeszowie, Krzeszów 2010, s. 45.

